

PUT KA PRAVDI

POLITIKA ZLOČINA

Osma sednica na sudu

mr Vladimir Petrović *Institut za savremenu istoriju Beograd*

„Vaša odgovornost je utoliko veća, ali te odgovornosti se ne treba bojati. Naprotiv, istorija je zabeležila zlo, istorija očekuje odgovor. Odgovor ovog suda treba da bude takav da ne padne pod udar istorije. Sve što nije adekvatan odgovor na zlo režima Slobodana Miloševića, istorija će osuditi.“

Mioljub Vitorović, iz završne reči Specijalnog tužilaštva u postupku za ubistvo Ivana Stambolića i pokušaj ubistva Vuka Draškovića

Da li se Osma sednica morala završiti kako se završila, i kako bi izgledali naši životi da nije, pitanja su na koja istoričari ne mogu dati odgovor. Međutim, ta pitanja joj svakako obezbeđuju posebno mesto u srpskoj istoriji. Uprkos uspehu sa kojim je struja predvođena Slobodanom Miloševićem osmislila i sprovela obračun i temeljnosti sa kojom su pristalice Ivana Stambolića odstranjene sa pozicija ekonomske, medijske i političke moći, linija podcrtana Osmom sednicom istrajno se provlači kroz dvadeset godina koje nas od nje dele. Za neposrednim ishodom Osme sednice – marginalizacijom kadrova koji su sumnjali u svrsishodnost brzih rešenja sistemske krize, usledila je srednjoročna posledica – obesmišljavanje autonomije Vojvodine i Kosova. Ovaj poduhvat je Slobodanu Miloševiću pribavio ogromnu popularnost kojom je zakulisna pobeda na Osmoj sednici ozvaničena pseudodemokratskim legitimitetom, omogućivši njegov opstanak na vlasti posle uvođenja višestranačja. Uklanjanje struje Ivana Stambolića doprinelo je tako stvaranju novog konsenzusa na srpskoj političkoj sceni. I pored stalnih ukazivanja na „srpske nesloge“ i „nemogućnost dogovora oko bazičnih nacionalnih interesa“, manifestovanih kroz razmimoilaženja političara o mestu Srbije u Jugoslaviji, njenim granicama, obliku državnog uređenja, himni, zastavi i Ustavu, ispod ovih neslaganja ostao je gotovo neokrnjen konsenzus da je prvi i neprikosnoveni politički prioritet rešavanje nacionalnog pitanja. Sporovi su nastajali oko puteva ka njegovom rešavanju.

Zahuktavanjem jugoslovenske krize birala su se rešenja koja su vodila u ratove 1990-ih godina. Uprkos doktrini „neučestvovanja u sukobu“, režim koji je personifikovao Slobodan Milošević vodio je zemlju od poraza do poraza, u sve dublju izolaciju. Dubina kriminalizacije sistema održavala se kako u sredstvima kojima su vođene ratne operacije, tako i u načinima na koji se nastojao obezbediti opstanak na vlasti u zemlji. Njegove su metode pogađale i odavno potisnute predstavnike poražene struje sa Osme sednice. I posle trinaest godina, proglašavani su „avetima“ koje se moraju sprečiti. Tako je Mirjana Marković, pred raspisivanje saveznih izbora polovinom 2000. na Glavnom odboru Jugoslovenske levice obznanila da „ovi četnici, Koštunica i njemu slični nisu opasni. Najveća opasnost preti od povampirenih kadrova sa Osme sednice“. Ivan Stambolić, koji se tokom 90-ih nalazio na čelu Jubmes banke i nije uzimao značajnije učešće u politici, pominjao se kao mogući protivkandidat Miloševiću na ovim izborima. Čak i nagoveštaj njegovog povratka u politički život bio je dovoljan – 25. avgusta 2000. nestao je bez traga.

Uprkos javnoj akciji koju je jeseni te godine pokrenuo Odbor za oslobađanje Ivana Stambolića, o njegovoj se sudbini ništa nije moglo saznati, a režim se odnosio prema njegovom nestanku sa nipodaštavanjem. Državna glasila su vest o nestanku preneli tek krajem avgusta, a portparol JUL-a i savezni ministar telekomunikacija Ivan Marković je tvrdio da mediji „znači čute zato što im je to beznačajna informacija, verovatno.“ Čak ni Miloševićev izborni poraz i demontiranje njegovog režima nisu doveli do novih saznanja o Stambolićevoj sudbini. Štaviše, animozitet prema političkoj struji koju je predstavljao postao je jedan od fenomena koji su nadživeli 5. oktobar. Vojislav Koštunica, koji je nasledio Miloševića na funkciji predsednika Savezne Republike Jugoslavije, na konferenciji za štampu 24. avgusta 2001. naglasio je taj kontinuitet: „Masovno su počeli da se oglašavaju i dižu glave čuveni kadrovi pali na 8. sednici SK Srbije. Počeli su da se ponašaju kao da je došlo njihovih pet minuta i da je petooktobarska pobeda njihova pobeda. Kao da je nastupilo vreme za njihovu istorijsku rehabilitaciju pa i revanšizam. Kada sam nedavno govorio o onima koji su ideal Briona zamenili idealom Vašingtona ponajviše sam govorio o njima. Ne mislim da je 8. sednica bila najtragičniji događaj u novijoj srpskoj istoriji. Reč je o običnoj komunističkoj čistki gde jedni dobijaju, a drugi gube privilegije“.

Ovu neobičnu izjavu komentarisao je Špiro Galović, jedan od malobrojnih preostalih predstavnika pobeđene struje: „Gde je gospodin Koštunica našao tolike glave koje se dižu i kadrove koji se

oglašavaju? Na Osmoj sednici Slobodan Milošević je izbrojao osam glasova protiv odluke koju je predložio ... Od tih osam ljudi većina više nije među živima. Dragiša Pavlović umro je u septembru 1996. godine, Ivan Stojanović ubrzo posle njega. Borislav Srebrnić sahranjen je na zemunskom groblju pre nekoliko godina. Momčilo Baljak umro je početkom 1999. Ivan Stambolić nestao je 25. avgusta prošle godine i verovatno više nije u životu. Nestanku je prethodilo upozorenje sa najvišeg mesta, slično gore navedenom upozorenju V. Koštunice: 'Lako ćemo sa opozicijom, avet Osme sednice nadvija se nad Srbijom'. Ruku protiv predloga podigli su još: prof. Vaso Milinčević i general Milosav Đorđević, obojica sada u penziji i izvan svake politike. Navodim i sebe kao osmog. Prošlo je već 12 godina otkako sam se skrasio u advokatskoj profesiji, i uglavnom se ne petljam u politiku. Protiv Miloševićevih predloga govorilo je još nekoliko ljudi izvan sastava koji odlučuje (Ljubinka Trgovčević, Radoje Stefanović). Dva ili tri govornika pokušala su da zauzmu neutralnu poziciju i da izmire suprotstavljene strane. Odsutan sa sednice, Bogdan Bogdanović se naknadno priključio poraženoj grupi oštrom kritikom Miloševića. I to je sve. Ličnosti koje su preživeli ostaci ove malobrojne grupe 'palih na Osmoj sednici' mogu se, dakle, izbrojiti na prste jedne ruke. Uz to, reč je o ljudima koji više ne učestvuju u političkom životu. Ako se uopšte i oglašavaju u javnosti, onda je to u intervalima koji se mere mesecima ili čak godinama. Pitam se kako je gospodin Koštunica otkrio masovnost naše ponovne navale u javni život, gde je video glave koje se dižu sa neverovatnim pretenzijama da prisvoje rezultate petooktobarske pobede? Pravo je čudo šta gospodin Koštunica apostrofira, tonom velikog gospodina, na svojim konferencijama za štampu. Ali, ne treba se čuditi jer se on naprosto guši u samoljublju koje mu smeta da uvidi ono što je bitno. Nerado se javljam sa ovim osvrtom. Ali, nisam imao kud, jer sam se ovde zatekao u ulozi preostalog predstavnika jedne grupe ljudi koja je napustila ovaj svet. Njihov demanti d'outre tombe ne treba očekivati." Izgledalo je da je Galović sa pravom pesimističan. Tek posle više od dve i po godine od Miloševićevog izbornog poraza, saznalo se samo da je Državna bezbednost intenzivno pratila Stambolića.

Međutim, demanti sa one strane groba je došao, mada sa velikim zakašnjenjem. Tek posle ubistva Zorana Đinđića i raskrinkavanja dubine veze između organizovanog kriminala i bezbednosnih struktura koja je karakterisala Miloševićev režim, 28. marta 2003. na Fruškoj gori je pronađeno telo Ivana Stambolića, sa dve prostrelna rane u lobanji, u jami punoj kreča. Mesto pogubljenja policiji je otkrio Nenad Šare, pripadnik Jedinice za specijalne operacije koji je učestvovao u otmici. Čak i tada animoziteti nisu oslabili. Funkcioner DSS-a, profesor Slobodan Samardžić, kritikovao je kurs vlade i policijsku akciju prizivanjem duha Osme sednice: „Reč je o kontinuiranoj praktičnoj reviziji Osme sednice koja se preduzima u delu oficijelne političke javnosti, kao i o rastu personalnog uticaja na sadašnju vlast tada poraženih političkih snaga... Srbiji ne treba vraćanje u tu priču. Struja predvođena Stambolićem bila je na vlasti deset godina i za to vreme nije rešen nijedan njen bitan problem. To je, što bi rekli mladi, retrokombinacija.“

Međutim, klupko zločina se odmotavalo, vraćajući Srbiju na tu priču. Krajem aprila 2003. podneta je krivična prijava, a krajem septembra 2003. podignuta optužnica na kojoj su se nalazili Slobodan Milošević, bivši načelnik Generalštaba Nebojša Pavković, bivši šef RDB Radomir Marković, bivši komandant Jedinice za specijalne operacije Milorad Ulemek Legija, bivši zamenik šefa BIA Milorad Bracanović i nekoliko drugih radnika tajne službe osumnjičenih za ovaj zločin, kao i za pokušaj ubistva Vuka Draškovića u Budvi. Proces protiv njih je počeo tek 23. februara 2004, a na klupi beogradskog suda nije bilo Slobodana Miloševića. Ne zbog toga što nije bilo osnova za podizanje optužnice, već stoga što je u to vreme već bio u pritvorskoj jedinici zatvora Ševeningen u Hagu. Izručen Međunarodnom krivičnom sudu za bivšu Jugoslaviju još 28. juna 2001, Milošević je odbio da primi optužnicu iz Beograda i sa indignacijom komentarisao svoje povezivanje sa Stambolićevim ubistvom: „Što se Ivana Stambolića tiče, bili smo dugo godina dobri prijatelji. Razišli smo se politički na 8. sednici CK SKS 1987. godine. Lično nikad nismo bili u sukobu ... Kao političar bio je veći niz godina potpuno zaboravljen. A priča kako je predstavljao opasnost za izbore je takođe gola laž, jer se na izborima uopšte nije kandidovao. Uostalom, da li se bilo kom kandidatu za tu čitavu deceniju ikada nešto dogodilo? A, on, čak, nije bio ni kandidat. Proizlazi apsurd da sam ja, pošto sam mu obezbedio da 10 godina bude na funkciji koju je sam tražio i pošto je postao penzioner, jurio da ga ubijem da me ne bi ugrozio. Za mene je posebno neshvatljivo što je njegova porodica spremno prihvatila jednu ovako plitku laž, tako da ispada da im je više stalo da okrive mene nego da saznaju stvarnu istinu o sudbini svoga oca i supruga. Ivan Stambolić je bio potpuno zaboravljen političar, pa čak u vreme kada je nestao, i zaboravljen bankar ... Bez uvrede, Ivan Stambolić više nikoga nije interesovao.“

Vidno zabrinut zbog rezultata istrage, Milošević je pokušavao da suđenje u Beogradu predstavi kao nastavak podriivanja njegove odbrane u Hagu: „Optužili su me marta 2001. za izmišljene krivice, samo da bi mogli da me uhapse i isporuče u Hag. Sada, 2003, nova optužba ima isti razlog. Hag. Samo ovog puta razlog je da se pokuša da spreči, ili bar umanj, očigledan fijasko lažnog Tribunala, koji služi kao sredstvo rata protiv naše zemlje i naroda.“ Međutim, uprkos Miloševićevom pokušaju da je se otrese, i haškom sudnicom je sporadično promicala duga senka Osme sednice. Haška optužnica protiv Miloševića je lakonski beležila etape njegovog puta ka moći koje su koincidirale sa etapama razgradnje Jugoslavije, ali je tužilac u uvodnoj reči istakao da bi za detalje ovog puta „mogla dati odgovor sudbina pokojnog Ivana Stambolića. On je u političkom smislu bio mentor optuženog. On je poslao svog štićenika na Kosovo da umiri nered i dao mu mogućnost, za koju se danas predobro zna da ju je optuženi iskoristio ... Fraza 'Niko ne sme da vas bije!', i reakcija drugih na nju, omogućila je optuženom da oseti ukus moći

... i omogućila mu početak. Čovek koji ga je poslao, njegov bivši mentor Ivan Stambolić, ubrzano je gubio moć. Optuženi ju je sticao. Do 23. septembra 1987. i Osme sednice srpske komunističke partije, optuženi je postigao nadmoćnost nad Stambolićem, i potpuno ga uklonio posle određenog vremena, na osnovu potpuno netačnog, a možda i falsifikovanog dokumenta." Ekspertski izveštaj Odri Bading potvrdio je ove navode kratkim zaključkom o značaju Osme sednice: „Septembra 1987. Milošević je porazio svoje rivale u srpskoj partiji koji su se opirali njegovom agresivnom pristupu pitanju Kosova, i protestovali protiv novih zapaljivih medijskih slika o albanskoj populaciji". Na značaj obračuna u vrhu srpskih komunista osvrnuo se u svom svedočenju i bivši ambasador Edhem Pašić, uočivši „promene koje su se mogle osetiti odmah po Osmoj sednici. Došlo je do čišćenja svog kadra koji nije bio politički podoban, ne samo nesrba, nego i Srba koji nisu bili lojalni novom kursu".

Pokušaji tužilaštva da sazna nešto više o ovim događajima od Miloševićevih svedoka nisu bili uspešni. Tužilac Najs je nastojao da od Mitra Balevića, jednog od lidera kosovskih Srba, dobije takav odgovor. Citirao mu je navode iz intervju-a njegovog nekadašnjeg saradnika Miroslava Šolevića: „Kakav ste odnos imali sa Miloševićem nakon Osme sednice? Šolević je odgovorio: Nakon tog trenutka, Milošević je počeo da učvršćuje svoje vlast. Nakon toga, niste mogli imati izolovanu poziciju na nas a da ne uzmete Miloševića u obzir. Postali smo instrument njegove moći. Mislili smo da sa njim možemo rešiti sve što smo želeli, a on je računao na nas kao na one pomoću kojih će istrebiti sve one miševce koji su mu stajali na putu. On je bolje izračunao. Mi ne." Balević, međutim, nije želeo da komentariše: „Ne znam u kakvom su odnosu bili Šolević i Milošević. Možete to pitati Šolevića. Dovedite ga ovde, a predsednik je takođe ovde i može sam da odgovori." Interesantno je da Slobodan Milošević u svojoj odbrani nije pominjao ni Osmu sednicu, ni Ivana Stambolića. Da li bi Osmo sednica našla svoje mesto i u presudi, i kakvo bi ono bilo može se samo nagađati, budući da je optuženi umro 11. marta 2006, pre završetka procesa, koji se pokazao dugim i složenim.

Suđenje za ubistvo Ivana Stambolića i pokušaj ubistva Vuka Draškovića, koje je počelo februara 2004. pred Posebnim odeljenjem Okružnog suda u Beogradu, predstavljalo je ne manje komplikovan pravni rez u maligno tkivo režima, disecirano tokom 50 sednica glavnog pretresa, na kojima je saslušano preko 60 svedoka i veštaka, ostavivši svedočenja na preko 2.000 strana sudskog transkripta i presudu od 175 gusto kucanih stranica. Međutim, bolje od statistika razmere procesa je uhvatila završna reč zamenika tužioca Miodjuba Vitorovića: „U ovom postupku na optuženičkoj klupi pred ovim sudom i pred građanima ove zemlje ne nalaze se samo ovde okrivljeni. Na optuženičkoj klupi je i sam bivši režim Slobodana Miloševića. Naime, kao jedini poverenik nacionalnih interesa, namesnik Nacije Slobodan Milošević imao je pravno neograničenu vlast iz koje je proizlazila potpuno neograničena i visoko personalizovana dominacija. U takvom konceptu vladanja svaki oblik institucionalizovanja politike je nestajao i na njegovo mesto je stupala privatizovana državna dominacija. Režim je uspostavio više strukturnih nivoa: takozvane dvorske intelektualce, ekonomsku mafiju, tajnu i drugu policiju, vojsku, vladajuće partije, a sve to sa Slobodanom Miloševićem i njegovom suprugom Mirjanom Marković, kao centrom mreže i personifikacijom tog sistema ... koji je koristio sve instrumente represije radi ostvarivanja pune kontrole svih, socijalne i političke oblasti života. U toj kontroli korišćeni su i nasilje i ubistva, proizvodile se razne ideološke manipulacije i kreirale izopačene kombinacije populističke podrške i straha. A upravo na strahu i ratovanju se zasnivao opstanak režima. Ili, da to kažemo jednostavnije. Ovo nije običan kriminalni slučaj i ova optužnica nije samo optužnica protiv kriminala. Svima je jasno, i najširoj javnosti, da je reč o predmetu protiv nekadašnjeg vrha državnog režima. U tome je važnost ovog predmeta. Ovom dokazanom optužnicom objašnjena je prava priroda načina vladanja i shvatanja vlasti i, posebno, dokazano je da je ta vlast, oličena u njenim najznačajnijim predstavnicima, bila spremna i rešavala svoje političke interese ubijanjem političkih protivnika. I zato – pucnji u Ivana Stambolića i Vuka Draškovića su pucnji u pravo na drugačije mišljenje, dakle, na sve one koji drugačije misle. Ko im je dao pravo da oni odlučuju o tome ko će živeti a ko ne?"

Ovo „pravo“ je optuženima umnogome dao ishod Osme sednice, a oduzela im ga je presuda izrečena jula 2005, potvrđena od Vrhovnog suda juna 2006. Najstroža kazna je izrečena glavnom organizatoru zločina, Miloradu Ulemeku Legiju, a istu je kaznu dobio i Branko Berček, neposredni izvršilac ubistva. Nenadu Bujoševiću je izrečena kazna od 35 godina zatvora, a Dušku Maričiću i Leonidu Milivojeviću od 30. Milorad Bracanović, bivši zamenik načelnika BIA, osuđen je na dve godine robije zbog neprijavlivanja zločina, a na 15 godina je osuđen Radomir Marković, bivši načelnik Resora državne bezbednosti, koji je time postao prvi posleratni šef tajne službe pravosnažno osuđen za zločine počinjene dok je bio na toj funkciji. Presudama je utvrđeno da je Milošević bio nalogodavac likvidacije političkih rivala, te da je Ulemek „postupajući po nalogu Slobodana Miloševića, izdao naređenje pripadnicima svoje kriminalne grupe da ubiju Vuka Draškovića i otmu i ubiju Ivana Stambolića". Odlukom Vrhovnog suda, poslednje žalbe osuđenih su odbijene jula 2007, gotovo 20 godina posle Osme sednice.

1 Ivana Stambolića ubila tajna policija, Politika, 13. jun 2008.

2 Slučaj Ivan Stambolić, B92 Kažiprst, 1. april 2003.

http://www.b92.net/info/emisije/kaziprst.php?yyyy=2003&mm=04&nav_id=104936 (12. 6. 2008)

3 Politika, 25. avgust 2001.

- 4 Špiro Galović, Osma sjednica i Koštunica, Danas, 28. avgust 2001.
- 5 Dejan Anastasijević, U službi njene eminencije, Vreme, br. 639, 3. april 2003.
- 6 Danas, 10. april 2003.
- 7 Ivan bio istrošen, Legija me hapsio, Vuk glumi atentat, Večernje novosti, 23. avgust 2003.
- 8 Isto. O Miloševićевой reakciji više u: Ljiljana Smajlović, Odbrana i poslednji dani, NIN, 3. april 2003.
- 9 Suđenje Miloševiću, Uvodna reč Tužilaštva MKSJ, <http://www.un.org/icty/transe54/020212IT.htm> (12. 6. 2008)
- 10 Audrey Helfant Budding, Expert Report, Serbian Nationalism in the Twentieth Century: Historical Background and Context, 61, http://hague.bard.edu/reports/hr_budding-pt4.pdf (12.6.2008.)
- 11 Suđenje Miloševiću, Transkript od 8. jula 2003, str. 23891, <http://www.un.org/icty/transe54/030708ED.htm>
- 12 Suđenje Miloševiću, Transkript od 8. februara 2005, str. 35923 <http://www.un.org/icty/transe54/050208IT.htm>
- 13 Tatjana Tagirov, U službi gospodina predsednika, Vreme, br. 759, 21. jul 2005. Više o ovom postupku i Nebojša Popov, Povodom sedme godišnjice ubistva Ivana Stambolića i dvadesete godišnjice Osme sednice CK SK Srbije Anatomija jednog političkog zločina, Republika, godina XIX (2007) 414–415.
- 14 Miodjub Vitorović, Iz završne reči Specijalnog tužilaštva, Pravda u tranziciji, oktobar 2005 <http://www.pravdautranziciji.com/pages/article.php?id=61> (12. 6. 2008)